

Aktualijos

Kalba – tai didžiausias turtas, kurį mums tėvai perdavė

Pasibaigus Kazio Bradūno (1917–2009) metams, kalbamės su jo dukra, JAV etnologe ELENA BRADŪNAITE-AGLINSKIENE, visus metus mums liudijusia, kad lietuvių kalba, literatūra, istorija, bendruomenės susitelkimas ir lietuviškumo puoselėjimas buvo išsvijojimo kultūrinio gyvenimo esmė.

A. K. Marcelijus Martinaitis yra parašęs eilėraštį „Dėkojimas už Donelaičio Metus“. Šis pokalbis – puiki proga padėkoti Jums už Kazio Bradūno metus. Galima sakyti, nešėte tuos metus ant savo pečių. Važiuokite ir ėjote visur, kur Jus kvietė.

Nuotr. iš asmeninio archyvo

E. B. Labai džiaugiuosi Bradūno metais ir esu dėkinga Seimui, kad jie buvo paskelbti. Prasidėjo metai iškilmingu minėjimu Valdovų rūmuose, o per visus metus vyko įvairios parodos ir programos muziejuose, bibliotekose ir mokyklose.

Buvo išleistos ir kelios knygos (Maironio lietuvių literatūros muziejaus leidinys – Virginijos Paplauskienės „Kazys Bradūnas. Archyvai“, Donatos Mitaitės sudaryta „Ir nebijok“, Juliaus Sasnausko parengta rinktinė „Liepė man būti“). Knygų mugėje pasirodys Bradūno publicistikos rinktinė – Gedimino Mikelaičio sudaryta „Kertinė paraštė“. Esu labai dėkinga už parodytą dėmesį ir įvertinimą. Bet labiausiai džiaugiuosi turėdama galimybę pristatyti tėvelio poeziją ir papasakoti apie išsvijojimą nedideliuose būreliuose, susitikimuose su vaikais mokyklose, su vyresniaisiais bibliotekose, pabendrauti su žmonėmis, kurie skaitė tėvelio eilėraščius, buvo juos išsirašę dar sovietmečiu.

Sausio 25 d., Vilniaus gimimo dieną, Vilniaus paveikslų galerijoje atidarėme parodą „Lietuvos valdovo žodis pasauliui“. Vytauto Didžiojo gimnazijos moksleiviai skaitė Gedimino laiškus ir Bradūno „Pokalbius su Karalium“. Jis tuos „Pokalbius“ parašė Amerikoje, kai buvo minimas Vilniaus 650 metų jubiliejus. Tėvelį pasiekė Marcelino Ročkos versti „Gedimino laišškai“, išleisti Vilniuje 1966 m. Istorikai apie tą leidinį žinojo, visuomenė nelabai. Tie laišškai – valstybingumo ženklas, o sovietmečiu nebuvo skatinama ryškinti Lietuvos istorinį valstybingumą. Tėvelis parinko ištraukų, parašė eilėraščių ciklą, pridėjo prie pavadinimo „Anno Dominum 1323–1973“, o baigė kaip koks senovės

metraštininkas: „Duota mano tremties mieste Čikagoje po gilių svarstymų 1973 Viešpaties ir 650 Vilniaus, kaip sostinės, metais, švento Kazimiero jaunikaičio užmigimo Dievuje dienoj.“

Tame atidaryme Paveikslų galerijoje papasakojau, kaip vasarą per tautos šventės renginį ant piliakalnio netoli Panevėžio vienas žmogus atsistojo ir viską – visus tuos pokalbius, visus eilėraščius ir laiškų ištraukas – padeklamavo atmintinai. Buvome pri-trenkti. Pasirodo, jis buvo gavęs tuos tekstus 1977 m., išrašytus ant plono *cibulinio* popieriaus. Atmintinai išmoko, nes manė, kad tekstus reikės perduoti kitiems.

Jaunimas dabar sunkiai įsivaizduoja, kad taip buvo daroma – nelabai supranta, kas buvo galima sovietmečiu, o kas ne. Gerai matau visa tai, važinėdama po mokyklas. Daug čia dar turim darbelio. O apie išeivijos veiklą ir pastangas išsaugoti lietuviybę nelabai žino ir vyresnieji. Per susitikimus galėjau apie tai daugiau papasakoti.

Bradūno metai buvo tarsi langas, kuris atvėrė Lietuvai išeiviją. Atidarėme Vytauto Kasiulio muziejuje parodą „Kazio Bradūno meno pasaulis“. Tai visas to meto dailininkų kūrybos skerspjūvis. Jei būtume ėję per išeivių namus, būtume visur tų dailininkų paveikslus matę: Galdiko, Valiaus, Viesulo, Petravičiaus, Varnelio, Vizgirdos. Tėveliui buvo svarbus išeivijos dailės pasaulis: spaudoje pristatydavo dailininkus, minėdavo jų jubiliejus, aprašydavo parodas, skatino paremti lietuvius dailininkus, pirkti jų darbus. Ir pats sukaupe paveikslų kolekciją.

A. K. Kai skaičiau apie tą Jūsų šeimos gyvenimo laikotarpį, visą laiką Jūsų tėvelio rašoma: visom progom gražiausia dovana – knyga. Ir vardijamos knygos, kurios išėjo: padovanokit.

E. B. Kai gyvenome Baltimorėje, tėvelis buvo tikras knygnešys. Kas sekmadienį atnešdavo dėžes knygų, sustatydavo prie bažnyčios. Tokių knygnešių buvo kiekvienoje kolonijoje, nes knygynų neturėjome. Reikėjo ir parūpinti knygų, ir aiškiai žmonėms jas pristatyti, ir spaudoje santraukas rašyti. Dabar Lietuvoje stinga knygų santraukų. Amerikoje kas savaitę „New York Times“ skelbia puikią apžvalgą, kur kokių naujų knygų išleista. Perskaitai ir žinai, ar verta dėmesio, ar ne. Kad taip kas nors Lietuvoje kas savaitę ar kas mėnesį skelbtų nors trumpas santraukas, žmonės geriau orientuotųsi. Truputį santraukų, truputį kritikos. Yra knygų aprašymų „Bernardinuose“, „Literatūroje ir mene“, apžvalgų per LRT radiją, bet norėtųsi, kad būtų ir kasdieninėje žiniasklaidoje. Bukina Lietuvos visuomenę tas verstinis šlamštas, kurio tiek daug knygynuose. Visokie detektyvai, meilės romanai – tebūnie, tai tokia pramoginė literatūra. Bet jeigu vien ji skaitoma, nelieka laiko kitokiai literatūrai.

A. K. Išeivijoje Kazys Bradūnas daug bendravo su mokslo ir meno žmonėmis. O kokie ryšiai mezgėsi sugrįžus į Lietuvą?

Grįžę į Vilnių tėveliai lankėsi įvairiuose kultūriniuose renginiuose ir labai džiaugėsi, kad visur gali pėsti nužingsniuoti. Tai ne Čikaga, kur reikėjo su autobusais į miesto

centrą ilgai trunkytis. Tuoj sugrįžęs daug bendros kalbos rado su Vytautu Kubiliumi, Vanda Zaborskaite ir aktoriumi Laimonu Noreika. Tapęs Rašytojų sąjungos nariu, bendravo su rašytojais, eidavo į jų vakarones. Per pirmą grįžimą susipažino su Valentinu Sventicku, Algimantu Baltakiu, Vytautu Martinkumi, Sigitu Geda, Jonu Juškaičiu. Žinau, kad labai vertino Joną Strielkūną, Marcelijų Martinaitį, Juozą Aputį, Romualdą Granauską, Joną Mikelinską. Su Kaziu Saja ir Aidu Marčėnu jau buvo susipažinę Amerikoje. Kai rašytojai arba kiti kultūros žmonės lankėsi Amerikoje, jis dažnai jiems aprodavo „Draugo“ patalpas ir redakciją. Kai aš čia buvau per vasaras, tai, atsimenu, lankėmės pas Kornelijų Platelį Drūskininkuose. Taip pat pas Vytautą Bložę. O mamytei buvo itin smagu pabendrauti su Nijole Miliauskaite, Bložės žmona, irgi kilusia iš Ketūrvalkių. Atsimenu, pas juos buvo užėjusi Jurga Ivanauskaitė, daug jiems padėjo Vytautas Landsbergis jaunesnysis. Su kuo jie bendravo, kai manęs čia nebuvo, bijau pasakyti – aš tikrai visko nežinau.

Maloniausia tėveliui buvo susitikti su studijų metų draugu Eugenijumi Matuzevičiumi, tik jis gana anksti iškeliavo į Amžinybę. Neturėjo progos susitikti ir su Prane Jokimaitiene, taip pat buvusia „Šatrijos“ kuopos nare: ji mirė metai prieš jiems sugrįžtant.

Ištikimiausia tėvelių draugė buvo Onutė Pajėdaitė. Ji pavežiojo juos po įvairias Lietuvos vietas, ypač po rašytojų gimtines, po kapines, padarė daug gražių nuotraukų per tas iškylas. Savo namuose Onutė rengdavo susibūrimus ir tenai tėvelį supažindino su Justinu Marcinkevičiumi. Kas sekmadienį ateidavo tėvelių aplankyti, nešina savo pagamintais skanėstais. Jie pažiūrėdavo Čekulio televizijos laidą ir kartu praleisdavo sekmadienio popietes. Pajėdaitė įrašė tėvelio ir mamytės pasakojimus, tuos pokalbius iššifravo ir jiems atnešė gražiai susegtus aplanke. Tuos užrašus labai vertinu, nes pokalbius, kuriuos mudu su broliu užrašėme Amerikoje, visus praradome, kai brolio namą užtvindė uraganas.

Sulaukę garbaus amžiaus, tėveliai mažiau kur išeidavo. Džiaugėsi kultūrinėmis programomis per televiziją, klausėsi klasikos per radiją. Abu dar neblogai matė, tai daug skaitydavo. Jiems čia gyvenant tuos 17 metų knygų lentynos gerokai pasipildė įsigytais leidiniais. Knygos per visą gyvenimą, iki pat galo, buvo lyg artimi draugai.

A. K. Esate pasakojusi, kad tėvelis neleido jums skaityti komiksų ar panašių knygelių.

E. B. Tai, anot jo, buvo durnaknygės! Sakydavo, kad jos slopina skaitytojų vaizduotę.

R. U. Rugpjūtį Martyno Mažvydo bibliotekoje įvyko Algio Kuzmicko filmo „Sielų daktaras“ premjera. Tai dokumentinis filmas apie išėivijos kultūrinės veiklos organizatorių ir rėmėją gydytoją Petrą Kisielių. Renginyje pasakojote, kad vaikystėje, parėję iš amerikietiškos mokyklos, turėdavote viską tėvams papasakoti lietuviškai.

E. B. Taip, viską reikėdavo lietuviškai pakartoti. Pareidavau namo iš mokyklos ir tuoj pat viską, ką angliškai išmokau, turėdavau pakartoti lietuviškai. Tėveliai kartu su mumis

viską kartojo: daugybės lentelę, geografiją, istoriją, visókius imperatorių vardus, visas jūras – viską lietuviškai. Tėvelis, grįžęs iš darbo, su mumis po dvi valandas kalbėdavosi apie tai, ką girdėjome mokykloje, dažnai papildydamas žiniomis iš bostoniškės „Lietuvių enciklopedijos“. Labai gerai, kad su mumis buvo kalbama visokiomis temomis. Šeimose, kurios to nedaro, kalba lieka tikrai tokia: „Mama, duok man kugelio...“ Galima pasišnekėti tik apie virtuvę, ir viskas. Nebėra žodyno. Ir ne vien žodynas reikalingas. Labai svarbu, kad šeimos aplinkoje būtų tokio pat amžiaus ta pačia kalba kalbančio jaunimo. Man atrodo, tai ir paskatino tėvelius keltis iš Baltimorės į Čikagą. Žinoma, lėmė ir tai, kad tėvelis gavo darbo „Draugo“ kultūriniam priede, bet svarbiausia buvo, kad ten gyveno daugiau lietuvių jaunimo. Buvo ir Baltimorėje to jaunimo, bet toli gražu ne tiek, kiek Čikagoje, kur veikė didelės ateitininkų kuopos, vykdavo stovyklos, ypač garsėjo „Dainava“. Iš Baltimorės mane vis siųsdavo į Putnamo stovyklą. Ten praleidau vasaras. Seselės vienuolės priimdavo po 120 mergaičių visam mėnesiui. Viskas vykdavo lietuviškai, visada būdavo lietuvių kalbos pamokos. Gaila, nebepprisimenu, kas tada mums dėstė. Iš ano laiko atmintyje išliko jaunimo bendrystė, kuri atsiranda kalboje. Bendrystė yra labai svarbi, kad išseivijoje lietuvių kalba laikytųsi.

Lietuvių kalbos mokytojai visi buvo labai geri, parengti dar Nepriklausomoje Lietuvoje. Čikagoje pagrindinis jaunimo kalbos taisytojas buvo kunigas jėzuitas Juozas Vaišnys. Leido „Laiškus lietuviams“, ten buvo kalbos skyrelis. Mano lietuvių kalbos dėstytoja Čikagos universitete pirmiausia buvo profesorė Tamara Buchienė, atvykusi iš Izraelio. Vėliau paskaitas skaitė profesorius Petras Jonikas. Jis tada dėstė lietuvių kalbos teoriją, o aš praktiką. Labai geras mūsų šeimos draugas buvo Leonardas Dambriūnas, kuris su Antanu Klimu išleido vadovėlį „Introduction to Lithuanian“. Ir „Gimtąją kalbą“ Amerikoje jis redagavo. Dambriūnas yra Lionės, mano sesers, krikšto tėvas, užtai ji ir krikštyta Leonardos vardu. Lionės krikšto mama – Kazimiero Būgos dukra Gražina. Mamytės teta buvo ištekėjusi už Būgos.

O šiaip mūsų mamytė buvo labai gera kalbininkė. Ji buvo Salio studentė. Pasakodavo, kad Salys ją kviesdavęs per paskaitas atsistoti ir studentams pademonstruoti, kaip reikia taisyklingai tarti. Mamytė visuomet taisydavo mūsų lietuvišką tartį. Brolis kelis kartus prašė „žiuvies“ ir tik kai taisyklingai ištarė *žuvies*, jos pagaliau gavo.

Kalba – tai didžiausias turtas, kurį mums tėvai perdavė, nes per kalbą galėjome visapusiškai pažinti Lietuvos kultūrą, istoriją. Mamytė Baltimorėje dėstė šeštadieninėje mokykloje. Tėvelis, kiek atsimenu, neturėjo tam laiko. Jis dirbo juodą darbą fabrike, tik šeštadieniais galėjo ramiai rašyti.

Kalbai išlaikyti reikia daug pastangų. Apie tai kalbu susitikimuose su mokiniais.

A. K. *Jūsų brolio Jurgio balsas buvo gerai atpažįstamas visų, kurie klausėsi „Amerikos balso“. Kaip jis pasirinko šitą kelią? Tikriausiai daug lėmė ir tėvelių pamokos, mamos rūpinimasis, kad vaikų tartis būtų gera?*

Jurgis labai gerai valdė ne tik kalbą, bet ir plunksną. Jis buvo pradėjęs rašyti noveles ir jam neblogai sekėsi. Tėvelis džiaugėsi, kad bent vienas vaikas prie kūrybos linksta. Viename „Dainavos“ stovyklos vakare jis paskaitė savo novelę. Auditorijoje buvo ir Antanas Vaičiulaitis, kuris dirbo „Amerikos balse“. Paklauses Jurgio skaitymo, jis brolio pasiteiravo, ar tikrai pats parašė, o gal tėvelis padėjo. Jurgis atsakė, kad pats, be pagalbos. Tuomet Vaičiulaitis jam pasiūlė laikyti radijo paruoštą egzaminą ir duoti prašymą į darbo vietą. Mat Vaičiulaitis jau ruošėsi eiti į pensiją. Jurgis taip ir padarė. Išlaikė egzaminą ir 1976 m. pradėjo dirbti.

Jis buvo baigęs biologiją ir gamtos mokslus, dirbo laboratorijoje. Darbas nebuvo prie širdies, tai mielai persikėlė į Vašingtoną. Mat jautė ir norą pasidarbuoti Lietuvos labui. O kadangi Vašingtonas buvo arti Baltimorės, miesto, kur mes praleidome vaikystę, tai jam buvo labai malonu ten grįžti ir vėl džiaugtis gamta ir žuvavimu bei krabų gaudymu Česapyko įlankoje.

Kai tėveliai persikėlė į Vilnių, tai jie virtuvėje atsisėdę vakarais vis klausydavo „Amerikos balso“. Kai išgirdavo kalbant Jurgį, labai apsidžiaugdavo. Sakydavo, sūnus lyg su jais kartu prie stalo sėdi. Kai „Amerikos balsas“ nutraukė laidas lietuvių kalba, Jurgis perėjo į anglų kalbos skyrių. Tuomet tėvai jo balso pasigedo. Su šeima Jurgis kelis kartus lankėsi Lietuvoje, bet klatinga liga jį staigiai pakirto 2005 m., vos sulaukusį 55 metų. Mums visiems buvo skaudus smūgis.

R. U. Ar nemaištavote taip auginami? Juk paauglystė, gal norėjosi elgtis kitaip?

E. B. Ne. Kai augome Baltimorėje, su mumis dar gyveno seneliai, tėvelio tėvai. Labai mažai šeimų turėjo senelius. Daugumos seneliai buvo likę Lietuvoje. Savuosius labai gerbėme, klausėme jų. Aišku, kai mums reikėjo lankyti šeštadieninę mokyklą, o amerikoniukai galėjo daryti, ką nori, pabumbėdavome.

R. U. Iki kiek metų gyvenote kartu su seneliais?

E. B. Baltimorėje augau iki trylikos metų, mamelė Baltimorėje mirė, mums jau išsikėlus, o senelį, tėtuką, kaip mes jį vadinome, parsivežėme į Čikagą. Jie gerokai per aštuonias-dešimt metų perkopę mirė, aš jau mokiausi gimnazijoje.

R. U. Gyvas trijų kartų ryšys šeimoje, kaip ir turėtų būti.

E. B. Trijų kartų, taip. Ir labai daug bendraudavome, nes Baltimorėje tėvelis dirbo dieninėje pamainoje, mamytė naktinėje, mes iš mokyklos pareiname ir pas senelius pabūname. Tai aš visas kantičkų giesmes moku, visokių legendų esu iš senelių išgirdusi. Pavyzdžiui, kodėl seno žmogaus veidas raukšlėjasi? Kai šventas Petras išsižadėjo Dievulio, paskui labai gailėjosi, verkė ir kai pradėjo jam ašaros bėgti, visi ašarų grioveliai virto raukšlėmis. Ir aš visada maniau, kad senų žmonių veidai dėl to ir raukšlėti. Va tokių M/K

šventų legendų mamelė papasakodavo. Ji beveik nemokėjo skaityti rašyti. Senelis buvo iš daraktorių išmokęs savo gimtinėje, Pajevonyjė. Ta senelių istorija, perduota gyvu žodžiu, mums labai daug reiškė.

Didžiausia lietuvių žaizda, kad negali karta kartai atvirai, nuoširdžiai papasakoti savo patyrimų ir savo istorijų. Kas nors arba užtušuojama, arba nutylima, nenorima prisiminti, kartais ir dėl to, kad neva norima apsaugoti vaikus nuo skausmo. Vėsiškai sunaikinta natūrali naratyvo tąsa. Štai žydai yra išlaikę aiškų naratyvą. Jie turi savo istoriją, jos herojųs, turi savo skausmą, ir karta kartai perduoda tą istorijos naštą. Yra kančios pripažinimas, yra atsakomybė protėviams, kurie kentėjo, ir iš tos kančios jie išlaiko savo tapatybę. Mūsų istorijoje tiek visokios patirties yra, o šiais „moderniais“ laikais kažkaip nemokame ja pasinaudoti savo tapatybei sustiprinti, išlaikyti.

R. U. Tas naratyvas – jis tik šeimoje perduodamas? Ar visuomenė, mokykla čia nieko negali atlikti?

E. B. Galėtų. Nepriklausomoje Lietuvoje mokykla tai atliko. Mokyklos daug įdiegė žmoniems. Pirmiausia savimone, kad šiai tautai, šiai valstybei aš esu atsakingas ir skolingas. Buvo išugdyta labai didelė pagarba Nepriklausomybės kovų savanoriams. Tėvelis mums vis pasakodavo, kad Alvičo kapinėse yra savanorių kapai. Kai grįžome į Lietuvą, nuvažiavome, padėjome gėlių. Taip ir perduodamas pagarbos jausmas: jeigu tu ką nors gerbi, perduosi tą pagarbą ir kitai kartai. O jeigu nėra pagarbos, tai ką perduosi?

Sovietų laikais Lietuva jautėsi aukščiau už tą Sovietiją esanti. Visi važiavo į Lietuvą kaip į Vakarų, mes labai išdidūs buvome. Kai atsivėrė Vakarai, pamatėme, kad ten viskas kitaip, negu mums atrodė. Tada tuojau menkavertystę sau prisisegėme: ten viskas geriau, o mes va... Ir prasidėjo mėgdžiojimas. Bet štai kur bėda: pasaulyje mados ateina ir labai greitai praeina. Ką nors nusižiūrime, o kol išmokstame mėgdžioti, jau ta mada praėjusi. Dėl to mes ir „Eurovizijoje“ visada paskutinėje vietoje. Portugalai atėjo, savo kalba paprastai padainavo, ir – pirma vieta. Jie žino, ką turi. O lietuviai dabar, deja, neįvertina to, ką turi.

Kai važinėju po mokyklas, jaunimui aiškinu, kaip svarbu prisisunkti žinių apie Lietuvos istoriją, kultūrą, žinoti, kuo galime didžiuotis. Tuomet net išvažiavęs gali būti naudingas Lietuvai, nes mokėsi ją pristatyti. Taip pat, geriau pažinęs savąją kultūrą, labiau suprasi ir kitas. Tėveliai mums dažnai kartojo: „Pasauliui pristatykite Lietuvą, o kai galėsite, parvežkite, kas geriausia pasaulyje, Lietuvai.“ Mums buvo duota aiški užduotis: tai, ką išmoksime, turėsime panaudoti Lietuvos labui. Brolis, daugiau nei dvidešimt metų dirbęs „Amerikos balse“ Vašingtone, taip ir padarė.

Sakau istorikams: vaikai dabar į kompiuterius, į telefonus sulindę, reikėtų rengti įdomius žaidimus vaikams – apie Žalgirio mūšį, knygnešius, „Katalikų bažnyčios kronikas“ leidybą. Kurti žaidimus, kaip gina, kaip slepia, kaip gaudo. Tiek visko savo istorijoje turime, reikia tai išnaudoti. Skaičiau, kad Tuskulėnų memorialiniame muzie-

juje jau yra kompiuterinių žaidimų, kurie padeda jaunimui suvokti sovietinį terorą ir sudėtingą tų laikų gyvenimą. Tai labai pagirtina.

Žodžių žaidimų sukurkit. Amerikoje yra žodžių žaidimas „Scrabble“. Žaidi ir savo žodingumą gerini. Dar nesu Lietuvoje užtikusi žaidimų žodingumui ugdyti. Žaidimo dėžučių turėtų būti kiekvienoje maksimoje ar spaudos kioske ir kainuoti ne daugiau kaip dešimt eurų, kad visos šeimos galėtų sau tai leisti. Turėtų atsirasti ir kompiuterinių kalbos lavinimo žaidimų. Mačiau, Lietuvių kalbos institutas yra išleidęs žaidimą, kuriame veikia Tadas Blinda, labai gerai, ačiū Dievui, daugiau tokių reikia, kad kiekvieno vaiko telefone atsirastų. Vaikams dabar daug ko yra tame elektroniniame pasaulyje, reikia, kad ir mūsų istorija, mūsų kalba ten būtų. Jaunimui vis sakau: norite protą pamankštinti – mokykitės lietuvių kalbos. Kiek reikia išmanyti, kad suregztum gerą lietuvišką sakinį! Smegenis reikia nuolat įdarbinti.

R. U. Neseniai mačiau tokią statistiką. Anglų kalbos mokykla „Intellectus“ atliko mokinių apklausą, kodėl jie mokosi anglų kalbos. Paaiškėjo, kad daugiau kaip 40 proc. aštuntokų mokosi tam, kad galėtų išvažiuoti.

E. B. Lietuva dabar labai nusmukusi vaikų akyse: kas čia ta tėvynė... Lietuvių kalba nebus reikalinga, kai gyvensiu užsienyje... Su gera anglų kalba bent užsidirbsiu daug pinigų! Tokią mąstyseną, deja, skatina net kai kurie tėvai. Mačiau tai važinėdama po visas mokyklas. Mokytojai labai stengiasi ir tikrai daug gero gali padaryti, bet dar yra namų įtaka, kai tėvai sako: „Vaikeli, išlaikyk anglų kalbą, juk tai svarbesnis egzaminas negu lietuvių, nes lietuvių nieko verta.“ Jaunimas vis galvoja – vos tik išvažiuos ir taps žvaigždėmis, bet juk yra toli gražu ne taip. Daug rašoma žurnaluose apie išvykusius, aukštumų pasiekusius, bet klausukas dar, kiek jie aukštai iškilę. O liaupsinami, lyg būtų kažin kas ypatingo. Jaunimui daug kur sakiau: pirma čia išugdykit savo talentą, tada stebinkit pasaulį.

Mokytojai stengiasi, kiek gali, bet vis tiek šeima labai smarkiai veikia. Motina džiaugiasi, kad dukra išteka už užsieniečio. Bet ką tai reiškia? Močiutė augins anūkėlį kažkur kitur, jie kalbės savo kalba ir vaiko Lietuvai jau nebus. Panašiai turbūt ir šléktoms atrodė: kam čia ta valstiečių kalba, reikia lenkiškai kalbėti. Dabar kartojasi lygiai tokia pat psichologinė būseną. Dvarai, dvarponiai – tai kultūra, o lietuviai – kaimiečiai, iš jų nieko gero. Taip buvo, kol iškilo Romantizmas, kol mokslininkai ir menininkai pradėjo atrasti liaudies kūrybą. Anuomet tai paskatino tautiško suvokimą, sukėlė vadinamąją nacionalizmo bangą. O nacionalizmas dabartinių liberalų supratimu yra kaip keiksmazodis, jeigu tu kuo nors didžiuojiesi savo tautoje, tai esi lyg atsilikęs, atgyvena. Vis išskyla pasvarstymų, kad nieko gero nėra lietuvių kalboje, lietuvių literatūroje. Esąs geras tik vienas kitas kūrėjas, o dauguma nieko verti. Susidaro įspūdis, kad didžiuojamės vien tik sporto laimėjimais.

A. K. Paskelbtame lietuvių literatūros šimtmečio kūrinių sąrašė nėra Maironio „Pavasario balsų“.

E. B. Gaila. Tėvelis labai vertino jo kūrybą. Kodėl nėra? Gal kad istorijos spragos tokios didelės visų gyvenimuose? Visų, kiekvieno žmogaus, kuris augo sovietmečiu, gyvenime yra didelių baltų dėmių. Ir istorijos tėkmė tada nejučiai kaip ištinė, nepertraukiama. Labai lengva užmiršti ką nors, nepaminti ko nors. Dingsta – ir dingsta. Tėvelis labai aiškiai sakydavo: mes visi stovime ant kieno nors pečių. Maironis mums reikalingas, Donelaitis svarbus. Juos visada reikia pripažinti. Ir kiekviena nauja karta vis tiek stojasi ant jų pečių. Išėjimoje mes tą labai jautėme. Žiūrėk, jau laikraštis rašo: toks ir toks jubiliejus. Nusilenkiam, pagerbiam. „Pavasario balsai“ – tėvelio pirmoji nuosava knyga, kurią mama jam, dar mokinukui, nupirko.

Literatūros, kalbos dalykai – tai ir atsakomybės reikalas. Štai šitie dvidešimt Lietuvos Tarybos narių, kurie pasirašė Vasario 16-osios aktą, – kiek kalbų mokėjo, kiek visokiose šalyse buvo gyvenę, o rašė ūkininkų laikraščiu, paprastiams žmoneliams. Jie jautė sąlytį su tauta. O dabar to pajautimo mažoka. Gal čia tebeveikia susvetimėjimas, įsigalėjęs sovietmečiu: jei nežinai, kas toks, nepasitikėk, nesišnekėk. Tai dar labai jaučiamą Lietuvoje. Nėra net noro, nėra domėjimosi kitu žmogumi, o tu apie mane irgi nieko neklausk. Kai paklausi, kiek pažįstate žmonių, kur butuose šalia gyvena, – nė vieno. Yra giminių, draugų būreliai, bet tik tiek... Man rodosi, kad trūksta nuoširdaus bendravimo tarp rašytojų, dailininkų, ir tarp mokslininkų. Kolegiško pripažinimo vienas kitam trūksta. Mane tai stebina. Visi savo dramblio kaulo bokštuose, tarsi nejausdami atsakomybės visuomenei. Gal ir jaučia tą atsakomybę, bet neskuba atsiverti, įsileisti, dalytis. O gal aš tik nepastebiu. Išėjimoje spaudoje būdavo daug recenzijų, aprašymų, pristatymų. Gal, kad mūsų buvo daug mažiau, tai kiekvieno pastangos buvo labai įvertinamos. Bet globalizuotame pasaulyje mūsų tauta tikrai maža ir mums būtina vienas kitą pagirti, padėkoti, įvertinti. Galime būti tikri, kad didysis pasaulis mums to dėmesio nerodys. Labai sveikintina jeigu vienas kitas sulauks pasaulinio dėmesio, bet mums turėtų būti svarbiau patiems atkreipti dėmesį į savus talentus ir darbštukus.

Mūsų tiek mažai šiame pasaulyje, tiek mažai ir dar mažėja. Ir jeigu neturėsime atjautos vienas kitam, neturėsime tarpusavio ryšio, pagarbos ir vienas kito įvertinimo, tauta dings. Tikrai dings. Čia jau nekokia prognozė. Įsilieti į didelę pasaulio rinką nesunku. Pasaulinė ekonomika visus varo į bendrą rinką. Jiems reikia vartotojų. Ir kuo greičiau atsidursime tame turguje, tuo verslui bus geriau. Bet ar mažos tautos kultūrai tame turguje bus vietos?

A. K. Nors „Draugas“, kurio kultūrinį priedą redagavo Kazys Bradūnas, – katalikiško sparno laikraštis, jo eilėraščius spausdino ir liberalumą skelbė „Metmenys“, poetas lankydavosi „Santaros–Šviesos“ suvažiavimuose. Kaip pavykdavo su visais rasti bendrą kalbą?

V.K. Kas juos visus jungė?

Tėvelis vertino visus, kurie kókiu nors būdu prisidėjo prie kultūros išlaikymo išėivijoje. Jis bendradarbiavo su visais, kuriems rūpėjo „mokslas, menas, literatūra“ – taip, kaip vadinamas jo šeštadieninis „Draugo“ priedas. Žmonių ideologiniai ar bet kokie nusi-statymai jam nekiudė bendrauti kultūros labui. Kaip yra pasakęs a. a. Kazys Almenas, Bradūnas buvo be pykčio, be arogancijos, be sarkazmo, be pavydo. Mokėjo pats rasti kalbą su visais ir net sutaikyti tuos, kurie nelabai noriai bendravo. Tėvelis labai sekė, kas darosi Lietuvoje. „Santaros“ žmonės taip pat buvo paskelbę šūkį „Veidu į Lietuvą“ ir taip jie visuomet rado bendros kalbos. Tik tėvelis pats nekeliavo į tarybinę Lietuvą, nes negalėjo įsivaizduoti, kad turi prašyti Maskvos leidimo grįžti į savo tėviškę. Tėveliui labiau rūpėjo išėivijos plati visuomenė, jis jautė pareigą ir norą kultūrą skleisti kiek galima plačiau, visiems lietuviams, nežiūrint pažiūrų ar pakraipų. „Santaros“ veikla labiau ribojosi bendraminčių būreliais.

R. U. Norėčiau paklausti Jūsų kaip etnologės: gal lietuviai turėtų dažniau lyginti su kitomis pasaulio kultūromis, kurios atsilaikė, išliko?

E. B. Arba su tomis, kurios išnyko. Aš daug kur pasakoju, kas yra atsitikę polineziečiams Havajuose. Iš milijono polineziečių yra likę apie trisdešimt tūkstančių. Kalba išnyko per vieną kartą. Dabar labai stengiamasi ją atgaivinti. Yra laidų per radiją, senutes atveda į pirmą skyrių, kad vaikus panardintų, įmurkdytų į tą kalbą – angliškai tai vadinama *immersion*. Bando kalbą atgaivinti, bet sunkiai sekasi. Kiek jau kalbų ir kultūrų išnykusių... Rūpinamės nykstančia gamta ir gyvūnija, bet apie nykstančias kalbas ir kultūras nelabai daug kalbama.

Galbūt tikrai laikui bėgant pasaulyje sumažės kultūrų įvairovė. Bet taip einama prieš evoliucijos dėsnius. O evoliucija daugina įvairovę. Pasaulyje labai rūpinamasi, kad būtų išlaikyta tinkama aplinka kokiai pelėdai ar sraigei, o apie kultūrų ir kalbų įvairovę nedaug užsimenama. Kodėl? Nes verslui patogiau turėti vieną kalbą. Dabar Europos prekių etiketėse daug visko smulkiai prirašyta įvairiomis kalbomis. Verslui būtų daug patogiau, jei būtų viskas vėna kalba. Visas pasaulis – tavo turgus, visiems tą pačią prekę parduodi. O kiekvienai rinkai prekę pritaikyti, visus aprašus išversti – juk tai kainuoja! Verslo polinkis yra braukti mažesnes kalbas, palikti gal tik kelias didžiasias. Man būtų įdomu, kaip mokosi vadybos studentai, ką jiems dėsto apie kultūros įvairovę ir jos reikalingumą: ar ta įvairovė kliudo, ar kuo nors padeda.

R. U. Negaliu neužsiminti apie Lietuvos įmonių pavadinimus.

E. B. Mano draugai amerikiečiai atvažiuavę klausia: „Tai ką, jūs iš vienos okupacijos patys sulindot į kitą?“ Vienas viešbutis Vilniuje dviejų gatvių kampe – „Corner Hotel“. Vyresni vietiniai žmonės taip ir skaito paraidžiui – *corner*, ir nežino, ką reiškia, atvykėliai sako – ir taip aišku, kad viešbutis gatvių kampe, tai ką jau čia taip ypatingai M/K

pavadinote? Būtų lietuviškai *kampas*: ir visi vietiniai perskaitytų, ir svečiai išmaktų. Čia ir išlenda noras pasirodyti, o kartu aiškus menkavertiškumas...

Vilniaus meras nutarė, kad prie miesto mokyklų reikia ženklo „K+R“. Tai aikštelė, kur tėvai priveža vaikus, palieka ir važiuoja. Užpairo ant gatvės „K+R“, o mažomis raidėmis, ant stulpo lentelės – „*Kiss and Ride*“ ir „Tėvelių stotelė“. Klausiu mero: „Kodėl angliškai? – Oi, visame pasaulyje taip!“ Sakau: „Garantuojau, kad prancūzai taip nedaro, vokiečiai nedaro. – Oi, Belgijoje yra! – Briuselis tarptautinis miestas, ten gali būti. – Vilnius irgi turi būti tarptautinis miestas, – aiškina meras. – Bet turistai neveža vaikų į tas mokyklas. Juk tos mokyklos nėra tarptautinė veikla. Šitai miestas pažemina lietuvių kalbos statusą,“ – vis dar bandau argumentuoti. Kas atsitinka? Vaikui parodoma, kad mūsų kalbos žodžių neužtenka. Meras man sako: „Per daug raidžių lietuviškai.“ Sutinuku, jei rašai „Pabučiuok ir važiuok“, raidžių daugiau. Bet galima parašyti „P+V“ ir sukurti piešinuką: vaikas stovi, tėvai pabučiuoja vaikui pakaušį, arba moja ranka, atsisveikina ir nuvažiuoja. Tą piešinuką galėtų parduoti ir belgams, ir ispanams, ir prancūzams. Reikia sumaniai galvoti, ne tik mėgdžioti ką nors.

A. K. Esate pasakojusi, kaip kalbatės su verslininkais. Tikra tėvelio mokinė – jis visiems sakydavo, kad reikia remti kultūrą.

E. B. Taip ir buvo. Aš jau daug kur pasakojau, kaip Amerikoje išlaikėme kultūrą. Ilgainiui išeivijoje pasidarė vertybė pasiturintiems žmonėms remti kultūrą: jeigu esi daugiau užsidirbęs, turi padėti. Ar nori skelbtis, ar ne, bet padėk. Atsirado ir premijų, ir kilnojimų parodų, ir renginių. Be jokių kultūros ministerijų apsiėjo. Ir tada daug laisviau, daug lengviau kai ką galima padaryti. Aš ir dabar sakau: neduoda Kultūros taryba pinigų, mat ją galai, pasidarykim patys.

Dažnai sakau verslininkams: visi esate iš kokio nors miesto ar kaimo, pagalvokite – ar nenorite, kad jūsų vardas būtų kaip nors susijęs su ta vieta? Ar paliksite savo ženklą? Pacai, Oginskiai paliko, Radvilos paliko, o ką jūs paliksite? Pasakau, ir tada žmonės truputį pagalvoja. Sakau, jūs tuos pinigus sukrausite ir paskui vaikai dėl jūsų testamentų pešis, o jūs pagalvokite, ką dar galima padaryti su tais pinigais.

Dabar Lietuvoje reikia organizuoti kultūros partizanų būrelius. Tai savotiškai atlieka „Lituanistų sambūris“. Visose srityse taip reikia daryti, skverbtis į viešąją erdvę, įtraukti televiziją, radiją, laikraščius, įtikinti reklamų pasaulį, kad galime savo liaudies kūrybą, kad ir patarles, reklamose, versle pritaikyti. Reikia kūrybingai galvoti, kiek ir kaip galime išryškinti Lietuvos kultūrą.

„Lituanistų sambūris“ yra labai geras dalykas. Visur, kur tik gaunu kalbėti, aš jį kaip pavyzdį rodau, kaip gali žmonės, kuriems bendri reikalai rūpi, vieni kitus remti, vieni kitiems padėti, pripažinti vieni kitų pastangas. Geografijos mokytojai irgi panašiai veikia, turi savo organizaciją. Tikriausiai visi atsimuša į kókas nors administracines

kliūtis, bet vis tiek dirba, kiek kas gali. Neperšu kokio tapatybės išsaugojimo plano. Šia tema reikia kalbėti. Svarbiausia apie tai mąstyti ir diskutuoti.

Dabar ateina karta, kuri išsiriti iš universitetų ir jau svarsto: kam man ta lietuvių kalba? Aš biznį kokį varysiu, į pasaulinį verslą eisiu arba čia kokį verslą vešiu, kam man ta kalba? Kalbai dabar Lietuvoje sunku, nes ji nėra pripažinta kaip brangi vertybė, kurią reikia išlaikyti, ja mėgautis.

Prisimenu, kai 8-ajame dešimtmetyje nuvažiavau į Pensilvaniją lietuvių tautosakos rinkti, man ten labai lengva buvo, nes radau savo mamelės kalbą: *utarninkus, seredas, ziegorius* ir *videlčius* – viską taip, kaip ji kalbėjo. Dirbome Kongreso bibliotekoje su tautosakininku Jonu Baliu. Jis nelabai manė, kad ką nors rasiu. O kai nuvažiavau, užrašiau nemažai dainų, kitos tautosakos pavyzdžių. Svarbiausia, įrašiau pasakojimų apie tos pirmos emigracijos bangos išgyvenimus – ir tai pasakojama dar XIX a. lietuvių valstiečių kalba. Tie svetimžodžiai man buvo pažįstami, iš senelių girdėti. Galima sakyti, mano tėvelių ir mano kartos akyse Jablonskio ir kitų kalbininkų dėka kalba apsišvarino, tų svetimžodžių nebeliko. Kai į kalbą pradėjo skverbtis anglybės, tėveliai sakydavo: „Na ką, vaikeli, prisisunks ta kalba – prisisunks, paskui dešimt Jablonskių reikės, kad ją vėl išvalytų.“ Bus reikalingi tie visi kalbininkai, jeigu kalba liks, jeigu fakultetas bus, jeigu žmonės ją išvis studijuos. Jeigu pradės inteligentija lietuvių kalbą nubraukti – toli nenueisim.

Humanitarai pirmiausia turi galvoti, ką rašyti sau, savo žmonėms, o tada pradėti rūpintis, kaip pasaulyje nuskambėti. Parašykite pirma savo tautai, savo vaikams išaiškinkite, kad pradėtų vertinti, ką turi. Kad augantys žmonės pajustų savo laikinumą ir suvoktų: kultūros tąsa duoda progą palikti savo pėdsaką. Kitaip, anot Maironio, gali „išnykti kaip dūmas“.

Ačiū už pokalbį. Neabejojame, kad Jūsų prisiminimai ir mintys turėtų sugulti į knygą.

Kalbėjosi *Aldona Kruševičiūtė*
ir *Rita Urnėžiūtė*